

І.М. Грамовіч

СУТНАСЦЬ І ЗНАЧЭННЕ ЗАХАВАННЯ НАРОДНА-ПЕСЕННАЙ ТРАДЫЦЫ БЕЛАРУСІ

Традыцы займаюць важнае месца ў нашым жыцці. Захоўваць і прымнажаць мастацкія каштоўнасці, створаныя нашымі продкамі, -- гэта значыць падтрымліваць умовы існавання і прадукцыйнага функцыянавання народнай творчасці як асаблівай формы эстэтычнай дзейнасці. Менавіта на гэта накіравана ў першую чаргу вялікая праца навукоўцаў і даследчыкаў па вывучэнні, прапагандзе і развіцці народнай мастацкай культуры.

Традыцы існуюць стагоддзямі. Іх многа, і яны маюць разнастайныя формы. Што тычыцца народна-песенных традыцый, то яны больш стабільныя ў сваім існаванні. З далёкай мінуўшчыны прыйшлі да нас песні з магічнымі заклінаннямі і варажбой. Кожнае пакаленне па-свойму ўплывае на развіццё народна-песеннага мастацтва. Дзякуючы пераемнасці песенных традыцый яны і змаглі захавацца. Мы можам паскардзіцца на тое, што шмат чаго загінула, але і многа засталася з таго, што магчыма выкарыстаць, захаваць, узнавіць.

У сувязі з гэтым узнікае думка аб месцы народна-песеннай творчасці ў сістэме духоўных каштоўнасцей кожнай нацыі ў пэўны перыяд яе развіцця.

І тут узнікае цэлы комплекс пытанняў, якія тычацца выхавання чалавека і фарміравання яго асобы. Філосафы і фалькларысты адзінадушныя ў думцы, што шматвяковыя назіпапаванні мастацкай культуры павінны стаць фактарам духоўнага багацця сучаснага чалавека. Адраджэнне такой сацыяльна-эканамічнай культуры, як здольнасць грамадства ствараць, адэкватна ўспрымаць і правільна ацэньваць мастацтва, ставіць надзейную заслону бездухоўнасці, масавай попкультуры, якая ахоплівае многія рэгіёны і пласты насельніцтва.

Беларусь – краіна самабытнай і старажытнай культуры. Носьбітамі песеннага фальклору былі продкі беларусаў, усходнеславянскія плямёны, якія насялялі Старажытную Русь. У пісьмовых помніках XI-XII стст. маюцца цікавыя звесткі аб народным побыце, святах, абрадах, песнях. Музыка разам з песняй і танцам заўсёды была часткай жыцця народа. Менавіта таму, што песенная традыцыя мела вялікае значэнне для кожнага чалавека, людзі баяліся згубіць яе. Было сорамна не ведаць якое-небудзь калена ў танцах ці песню ў абрадзе. У наш час людзі не перастаюць цікавіцца народна-песенным мастацтвам, але гэта недастаткова, каб казаць, што

народную песню любяць, слушаюць і спяваюць усе. Мы жывём у эпоху, калі сапраўдная каштоўнасць народна-песеннай традыцыі пачынае толькі ўсведамляцца. Захоўваючы фальклор, мы адначасова перасэнсоўваем і надаем яму новыя формы. Працэс асваення народнай творчасці ўключае разам з аўтэнтычным фальклорам шырокую сферу другаснага фальклору, які не мае строгай абмежаванасці, - сцэнічнага, стылізаванага.

Актуальнасць і надзённасць праблем, звязаных з узнікненнем сцэнічнага, стылізаванага фальклору і захаваннем народна-песенных традыцый, выклікана своеасаблівым фальклорным рухам, характэрным для апошніх гадоў. Аднак адсутнасць дастаткова распрацаванай тэорыі культурнай традыцыі, а значыць, і адсутнасць неабходных практычных парад, уносяць элементы стыхійнасці ў гэты рух. Для Беларусі названая праблема асабліва важная. Актыўная дзейнасць фалькларыстаў накіравана на тое, каб як мага больш сабраць, сістэматызаваць і, тым самым, захаваць знікаючыя формы і ўзоры песеннага фальклору.

Вялікае значэнне маюць фундаментальныя даследаванні З.Я.Мажэйкі, К.В.Квіткі, З.В.Эвальд, Т.С.Якіменкі, Т.Б.Варфаламеевай і інш.

Некаторыя даследчыкі былі не толькі тэарэтыкамі ў галіне песеннага фальклору Беларусі. Такія фалькларысты, як Г.І.Цітовіч, былі таленавітымі практыкамі і самі кіравалі калектывамі, дзе захоўвалі і прапагандавалі беларускую народную песню.

Асноўнымі захавальнікамі народна-песеннай традыцыі з'яўляюцца фальклорныя аматарскія калектывы. Аматарскія гурты з'яўляюцца арганічнай часткай мастацкай народнай творчасці і маюць спецыфічную дзейнасць. Роля такіх калектываў вельмі адказная, таму што яны садзейнічаюць выхаванню адукаваных слухачоў народнай музыкі, іх мастацкага густу, патрабавальнасці да ўзроўню выканання, прапагандаюць і захоўваюць беларускую песню.

Беларускія народныя гуртавыя спевы перажываюць зараз важны этап свайго развіцця. Накаплены каштоўны вопыт збірання песеннага фальклору, канцэртнай дзейнасці фальклорных калектываў, выканання беларускай народнай песні. Гэтыя дасягненні дазваляюць перайсці да стварэння навукова абгрунтаванай метадыкі навучання народна-песеннаму выкананню ў Беларусі.¹

Праблема ўдасканалення педагогічнага патэнцыялу не абыйшла ВНУ культуры і творчасць аматараў. Як ніколі, паўстае пытанне аб выжыванні народна-песенных традыцый у новым грамадстве і ў новым эканамічным становішчы. У сувязі з гэтым узнікла неабходнасць новага падыходу і распрацоўкі новых метадычных праграм па навучанні народнай манеры спеваў і падрыхтоўцы спецыялістаў дадзенага профілю. Спецыяльная вакальная

падрыхтоўка як вакалістаў-выканаўцаў, так і вакалістаў-кіраўнікоў павінна фарміраваць у іх тэхнічна-сцэнічныя навыкі і тэарэтычныя веды па авалодванні бытавой і акадэмічнай манерамі спеваў. Аналіз кіравання навучаннем і самога працэса навучання народнай манеры спеваў пераканаў нас у тым, што для павышэння эфектыўнасці прафесійнай падрыхтоўкі спецыялістаў народна-песеннага выканання неабходна наступнае:

- 1) аптымізацыя педагагічнага патэнцыялу народна-песеннага вакалу;
- 2) улік тыпалагічных метадычных прыёмаў навучання народна-песеннаму выкананню ў ВНУ культуры і аматарскіх фальклорных гуртах;
- 3) мэтанакіраваная арыентацыя на рэгіянальныя асаблівасці выканання беларускай народнай песні.

Такая ацэнка практыкі мастацка-педагагічнага навучання звязана з тым, што ва ўмовах захавання народна-песеннай традыцыі педагагічны патэнцыял не можа рэалізоўвацца самапраізвольна. Толькі дзякуючы мэтанакіраванай арганізацыйна-педагагічнай і навуковай дзейнасці ствараюцца ўмовы і сітуацыі, у якіх выхаваўчы патэнцыял фальклору можа сябе поўнасьцю рэалізаваць у нетрадыцыйных для яго абставінах, а менавіта, у асяроддзі маладзёжных фальклорных гуртоў. Такім чынам, магчымасць дасягнення высокай якасці падрыхтоўкі кіраўнікоў народных хароў, фальклорных гуртоў і выканаўцаў беларускай народнай песні залежыць ад таго, наколькі правільнай і паслядоўнай з'яўляецца арыентацыя педагагічнай і творчай дзейнасці ў час навучання.

У беларускім песенным фальклору склаліся свае, мясцовыя вакальныя школы. Запісы З.Я.Мажэйкі, З.В.Эвальд, В.І.Ялатава, Г.І.Цітовіча, А.С.Ліса, Т.Б.Варфаламеевай, У.І.Раговіча каштоўныя тым, што песні запісаны ад знаўцаў мясцовага песеннага стылю. Аб'яднанне тэарэтычных ведаў і практычнай працы вядзе да стварэння спецыфічных прыёмаў навучання. Для гэтага ў Беларускім універсітэце культуры створаны вучэбныя эксперыментальныя гурты "Валачобнікі" і "Грамніцы", у Мінскім вучылішчы мастацтваў - гурт "Дзіва". Кіраўнікі названых калектываў па-рознаму ўвасабляюць народную песню на сцэне і імкнуцца ўжываць новыя прыёмы па развучванні песень; праслухоўваюць магнітныя стужкі, працуюць з нотнымі расшыфроўкамі, развучваюць песні з голасу і г.д.

Існуючая праграма навучання народна-песенным традыцыям прадугледжае наступныя накірункі:

- засваенне ведаў аб спецыфічных асаблівасцях гуртавых спеваў;
- асваенне манеры народных спеваў і засваенне агульных прыкмет традыцыйнага гукаўтварэння;
- засваенне практычных навыкаў пры спевах з рухамі;

- авалодванне песеннымі стылямі розных рэгіёнаў Беларусі (Паазер'е, Палессе, Цэнтральны рэгіён, Панямонне).

Тэарэтычныя заняткі прадугледжваюць знаёмства з галасавым апаратам, вызначэнне яго ролі падчас спеваў з асаблівасцямі працы над рэпертуарам. На гэтых занятках таксама даюцца метадычныя ўстаноўкі пры навучанні спевам, паведамляюцца звесткі аб узаемасувязі мовы і спеваў. На практычных занятках тэарэтычныя веды замацоўваюцца ў рабоце над адпаведнымі практыкаваннямі і рэпертуарам. Такая структура навучання ў працэсе асваення курса садзейнічае развіццю мыслення студэнта і фарміраванню яго як свядомага і ўдумлівага спецыяліста.

Мы павінны заўважыць, што зусім нядаўна працэс пастаноўкі голасу стаў прадугледжваць тэматычную накіраванасць і сістэмны падыход. Але да гэтага часу не распрацаваны канкрэтна педагагічныя аспекты названай дзейнасці, не вызначаны яе мэтавыя ўстаноўкі і метады навучання. Указанымі прычынамі была выклікана прапанова намі новай праграмы навучання народнай манеры спеваў. На кожным курсе навучання ставяцца адпаведныя задачы і прадугледжваецца спецыяльны план працы. Напрыклад, у першы год навучання ва ўніверсітэце асноўныя задачы мы бачым у замацаванні правільнай спеўнай устаноўкі, тэхнікі дыхання, авалодванні спосабам адкрытага народнага гукаўтварэння. У самым пачатку працы адзначаюцца тып і характар голасу, музычных і артыстычных здольнасцей навучэнца, яго творчыя магчымасці і схільнасці да пэўнага жанру. Мы паступова развіваем навыкі спеваў: плаўнае і роўнае гукавядзенне, дакладнае ўзнаўленне мелодыі (інтанаванне), правільную артыкуляцыю, асэнсаванне вымаўляемых слоў.

Народная манера спеваў – гэта не толькі ўласцівасці, якія звязаны з асаблівасцямі галасавога апарату, тыпам дыхання, гэмбральнымі асаблівасцямі. Яна фарміруецца на падставе гуртавых спеўных традыцый на працягу доўгага часу. Творчая актыўнасць кожнага ўдзельніка гурта мае вялікае значэнне і з'яўляецца вызначальнай у працэсе выканання. Гэтая творчая актыўнасць павінна адпавядаць усім патрабаванням музычна-стылявых асаблівасцей мясцовых гуртавых спеваў. Калі спявак ці спявачка імправізавалі ў пэўнай манеры, іх у гурт не прымалі. Менавіта таму самымі вялікімі прыхільнікамі цудоўнага ў песенным мастацтве з'яўляюцца самі народныя спявакі і спявачкі, якія аддаюцца гэтаму са здзіўляючай непасрэднасцю. Не валодаючы нотнай граматай, самадзейныя музыкі добра разбіраюцца ў стылявых асаблівасцях напеваў рознага складу. Яны не дапускаюць стылявай перабудовы. Народная эстэтыка непаўторная, свосасаблівая, спецыфічная. Яе вызначае калектыўны творчы працэс гурта. Такім чынам, ступень таленавітасці спявака вызначаецца па наступных крытэрыях:

- наяўнасці гучнага, моцнага голасу;
- умённі імправізаваць і вар'іраваць меладычны малюнак;
- добрым веданні звычайў, абрадаў.

Названыя крытэрыі даюць канкрэтныя ўстаноўкі навучанню народных спевам і з'яўляюцца арыенцірам для тых, хто вывучае народную манеру спеваў. Па такому своеасабліваму пашпарту магчыма выявіць колькасную і якасную характарыстыку любога аматарскага калектыву, а таксама ступень захавання рэгіянальнай песеннай традыцыі.

Сістэма навучання ў ВНУ будучых выканаўцаў і кіраўнікоў народных гуртоў, якая склалася ў наш час, накіравана на выпуск высокаадукаваных спецыялістаў. Можна канстатаваць, што адным з фактараў ўдасканалення існуючай сістэмы вакальнага навучання можа стаць канцэнтрацыя намаганняў, якія скіраваны на забеспячэнне ўніверсальнасці будучага спецыяліста, з улікам шматпрофільнасці падрыхтоўкі: навучання як сцэнічна-канцэртнай, так і бытавой манеры спеваў з захаваннем народнай традыцыі. У працы над сапраўдным напевам, пераапрацоўкай народнай песні яны павінны ўжываць усе свае веды ў галіне этнаграфіі і фальклору, вакальнай тэхнікі і акцёрскага майстэрства. Толькі паслядоўны навуковы падыход, даследчая праца над фальклорным творам з боку выкладчыкаў і студэнтаў дазваляць вырашыць як праблему захавання і развіцця народна-песенных традыцый у нашай рэспубліцы, так і праблему падрыхтоўкі кадраў у гэтай вобласці мастацтва.

¹ Савельева В. П. Проблемы вокального обучения руководителей вокальных хоров // Вопросы хорового образования. - М., 1985.

Н.Е. Бунцевич

ДУХОВНАЯ ТРАДИЦИЯ В ТВОРЧЕСТВЕ ОЛЕГА ХОДОСКО

Белорусская музыка конца 80-90-х гг. обогатилась новым тематическим, жанровым и стилистическим пластом, связанным с воплощением богатых духовных традиций. Наиболее полно он представлен в творчестве А.Бондаренко, Л.Шлег, О.Ходоско, А.Богатырёва, А.Литвиновского, В.Копытько, В.Кузнецова, М.Васючкова, С.Бельюкова, О.Залётнева, А.Короткиной. Вместе с тем прерванность традиций, отсутствие должного слухового опыта, а также глубокого изучения сочинений композиторов-предшественников и связанное с этим отсутствие навыков в создании православных песнопений часто приводило к инородным стилистическим влияниям, вплоть до воздействия «советской массовой песни». В то же время возникали сочинения, в которых максимально точное выполнение канонов не